

**Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди**

Муромцева Ю.І.

**Методичні рекомендації
до курсу “Географія населення”
для студентів спеціальності
014.07 Середня освіта (Географія)
всіх форм навчання**

Харків – 2023

УДК:911.3; 314

Укладач: Муромцева Ю.І., доцент, кандидат економічних наук, доцент кафедри суспільно-економічних дисциплін і географії Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Рецензенти:

Бірюков О.В. – кандидат географічних наук, доцент, викладач вищої категорії, директор Харківського природоохоронного фахового коледжу Одеського екологічного університету

Лоцман П.І. - кандидат географічних наук, доцент, доцент суспільно-економічних дисциплін і географії ХНПУ імені Г.С. Сковороди;

Затверджено редакційно-видавничою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
Протокол № 3 від 15.03.2023

Видано за рахунок укладача

Муромцева Ю.І.

Методичні рекомендації до курсу “ Географія населення ” для студентів спеціальності 014.07 Середня освіта (Географія) всіх форм навчання. Методичні рекомендації.- Харків, ХНПУ імені Г.С. Сковороди.- 2023. – 52 с. с табл.

© Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С.Сковороди
© Муромцева Ю.І.

Анотація.

Методичні рекомендації з курсу “**Географія населення**” для студентів всіх форм навчання призначені для студентів, що навчаються за спеціальністю 014.07 Середня освіта. Географія. Методичні рекомендації є складовою навчально-методичного комплексу для курсу «Географія населення», однієї з провідних дисциплін у професійній і практичній підготовці бакалаврів спеціальності 014.07 Середня освіта. Географія. У методичних рекомендаціях висвітлено основні теми курсу, завдання до практичних і семінарських занять, питання та завдання для самостійної роботи, джерела для вивчення курсу.

ЗМІСТ

1. Пояснювальна записка	5
2. Зміст навчальної дисципліни за модулями та темами	8
3. Структура навчальної дисципліни	12
4. Методичні рекомендації до проведення семінарських і практичних занять.	14
5. Засоби діагностики успішності навчання	36
6. Самостійна робота	37
7. Форма підсумкового контролю успішності навчання	39
8. Інформаційні джерела для вивчення дисципліни	41
9. Додатки	43

1. Пояснювальна записка

Призначення навчальної дисципліни. Навчальна дисципліна передбачає підготовку фахівців здатних ефективно виконувати завдання у закладах загальної середньої освіти, зокрема з учнями середньої школи при вивченні тем пов'язаних з географією, економікою, суспільствознавством, населенням України та світу.

Мета курсу: : формування у студентів теоретичних знань про основи географії населення, практичних знань про демографічну інформацію та методи її одержання й обробки; практичних навичок розрахунку демографічних показників та їх аналізу, сформуванню уявлення про склад, розміщення та міграції населення, просторові та часові особливості суспільно-демографічних процесів у світі й Україні, їх причини та наслідки.

Основні завдання: вивчити теоретичні та методологічні засади географії населення;

- проаналізувати концепції, що існують в географії населення;
- визначити методологічний інструментарій географії населення для обробки та аналізу демографічних даних, суспільно-демографічних процесів;
- показати роль природного середовища в розміщенні населення та вплив на геодемографічні процеси;
- вивчити регіональні та часові особливості соціально-демографічних і міграційних процесів у світі;
 - вивчити склад населення за важливими його ознаками; відтворення населення і робочої сили;
- визначити ключові глобальні та регіональні демографічні проблеми України і світу, їх причини та територіальні особливості.

У результаті вивчення навчальної дисципліни відповідно до освітньої програми формуються **програмні компетентності:**

ІК Здатність розв'язувати прикладні задачі та практичні проблеми під час професійної діяльності у галузі освіти, що передбачає застосування теорій та методів предметної області.

ЗК 1. Знання й розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК 2. Здатність діяти на засадах етичних міркувань (мотивів).

ЗК 5. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК 6. Здатність застосовувати набуті знання в практичних ситуаціях.

ЗК 7. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ФК 1. Здатність демонструвати знання про структуру географії, предмет її дослідження, місце і зв'язки в системі наук, етапи історії розвитку, закономірності географічної оболонки Землі, суспільно-географічні процеси, антропогенний вплив на навколишнє середовище.

ФК 2. Здатність застосовувати базові знання з природничих та суспільних наук у навчанні та професійній діяльності при вивченні Землі, геосфер, материків і

океанів, природи, населення і господарства України та всього світу, природних і суспільних територіальних комплексів.

ФК 3. Здатність використовувати поняття, концепції, парадигми, теорії географії для характеристики географічних явищ і процесів на різних просторових рівнях (глобальному, регіональному, в межах України, локальному).

ФК 4. Здатність належно використовувати географічну термінологію, ефективно і вільно передавати географічні ідеї, принципи і теорії письмовими, усними та візуальними засобами.

ФК 5. Здатність орієнтуватися у світовому й національному географічному освітньо-науковому просторі в контексті необхідності постійного розширення і актуалізації географічних знань для підвищення професійної майстерності.

ФК 9. Здатність до комплексного планування, організації та здійснення навчальних проектів, підготовки аналітичної звітної документації та презентацій.

ФК 11. Здатність до пошуку джерел географічної інформації та її наукового опрацювання і використання, зокрема, порівняння, аналізу і представлення на основі географічних методів і підходів, у тому числі інформаційних технологій.

ФК 14. Здатність пояснювати закономірності територіальної організації суспільного виробництва, просторових процесів та форм організації життя людей у світі, його регіонах та країнах.

ФК 15. Здатність усвідомлювати сутність взаємозв'язків між природним середовищем та людиною, розуміти та пояснювати стратегію сталого розвитку людства.

ФК 16. Здатність встановлювати роль і місце України у сучасному світі в контексті географічних чинників її розвитку, аналізувати і пояснювати особливості геопросторової організації природи, населення і господарства України.

ФК 17. Здатність реалізовувати краєзнавчий підхід на уроках географії, у позакласній та позашкільній діяльності.

Передумови вивчення дисципліни

Для якісного освоєння курсу студенти мають набути знання з попередніх курсів – «Вступ до спеціальності», «Математично-статистичні методи досліджень», «Україна: історія і сучасні реалії», «Основи економічної теорії».

У свою чергу знання географії населення є передумовою вивчення курсів «Економічна і соціальна географія України», «Соціально-економічна географія зарубіжних країн», «Методика викладання географії», «Географія світового господарства» тощо.

Результати навчання за дисципліною

У результаті опанування змісту навчальної дисципліни здобувачі мають досягнути таких **програмних результатів навчання:**

ПРН 1. Здобувач знає та розуміє основні концепції, парадигми, теорії та загальну структуру географічної науки, предмет її дослідження, місце і зв'язки в системі наук, етапи історії розвитку географії.

- ПРН 2.** Знає географічну термінологію та номенклатуру.
- ПРН 3.** Описує основні механізми функціонування природних і суспільних територіальних комплексів, окремих її компонентів, класифікує зв'язки і залежності між компонентами, знає причини, перебіг і наслідки процесів, що відбуваються в них.
- ПРН 5.** Пояснює зміни, які відбуваються у географічному середовищі під впливом природних і антропогенних чинників, формулює наслідки і детермінанти в контексті концепції сталого розвитку людства.
- ПРН 6.** Знає та використовує сучасні теоретичні та практичні основи методики навчання географії в загальноосвітній школі.
- ПРН 7.** Здатний ефективно застосувати професійні знання в практичній педагогічній діяльності при вирішенні навчальних, виховних та науково-методичних завдань в урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів, конкретних психолого-педагогічних ситуацій.
- ПРН 9.** Застосовує базовий поняттєвий, термінологічний, концептуальний апарат географії, її теоретичні й емпіричні досягнення на рівні, що дозволяє інтерпретувати природно - та суспільно-географічні явища і процеси, пов'язувати та порівнювати різні погляди на проблемні питання сучасної географії.
- ПРН 10.** Вибирає і застосовує основні методики та інструменти, які є типовими для різних галузей географії, виконує стандартні виміри і спостереження основних параметрів географічного середовища, необхідні для формування предметних компетентностей з географії в закладах загальної середньої освіти.
- ПРН 15.** Здійснює відбір, аналіз, представлення і поширення географічної інформації, використовуючи різноманітні письмові, усні та візуальні засоби, картографічні методи (в тому числі – за допомогою інформаційних технологій).
- ПРН 16.** Формує в учнів уміння користуватися географічною та картографічною мовою в навчальному процесі, застосовувати алгоритми користування картографічною продукцією при характеристиці окремих географічних об'єктів і територій.
- ПРН 18.** Уміє самостійно вести польові природознавчі, фізико-географічні й суспільно-географічні дослідження, необхідні для організації практичних занять з географії в школі та для позашкільної краєзнавчої і природоохоронної роботи.

•
 На вивчення навчальної дисципліни відводиться ___ 4 ___ кредитів ЄКТС
 ___ 120 ___ годин.

2. Зміст навчальної дисципліни за модулями та темами

Змістовий модуль 1. Теоретичні засади географії населення. Склад населення світу.

Тема 1. Географія населення як наука. Предмет, метод і завдання курсу. Структура географії населення. Функції географії населення в суспільстві. Географія населення в системі наук: географічних, економічних, соціологічних. Завдання географії населення. Проблеми і перспективи розвитку. Становлення і розвиток географії населення в світі та Україні. Економічні, соціально-політичні і наукові передумови виникнення географії населення. Особливості становлення та її основні віхи. Основні поняття.

Тема 2. Джерела інформації про населення. Соціально-географічні дослідження: методологія, програма, методи. Методологічні принципи соціально-географічних досліджень. Переписи населення - основне джерело відомостей про населення. Виникнення переписів, особливості сучасної організації. Облік населення і переписи на землях України в минулому і у ХХ ст. Рекомендації країнам світу Комісії ООН з народонаселення щодо проведення переписів. Сучасний стан знань про чисельність населення на Землі, фактори, що формують чисельність населення. Статистичні методи збору інформації про населення. Принципи організації і проведення досліджень. Програма досліджень, її значення і складові елементи. Методи вибіркового соціально-демографічних досліджень: вивчення документальних джерел, анкетні опитування та інтерв'ю, соціологічні Розробка анкет і паспортів населених пунктів (регіонів). Кількісні і якісні способи обробки і аналізу даних. Поточний облік населення – реєстрація народжень, смертей, міграції населення. Реєстри населення. Перепис населення 2001 року в Україні. Оцінка чисельності наявного населення 2019 року. Необхідність наступного перепису населення в Україні.

Тема 3. Формування кількості та відтворення населення Основні поняття та фактори, що виливають на народонаселення. Чисельність, склад і режим відтворення населення. Безперервність процесу самооновлення населення за рахунок зміни людських поколінь. Поняття відтворення населення. Поділ відтворення на природне і механічне; три основних режими відтворення: розширений, простий і звужений Загальні показники (загальні абсолютні дані та загальні коефіцієнти народжуваності, смертності, приросту). Спеціальні показники природного руху населення. Фактори народжуваності та смертності. Відтворення населення. Показники. Народжуваність і смертність у країнах різного типу. Типи відтворення в економічно розвинутих країнах та країнах, що розвиваються. Природний рух населення в Україні і світі. Народжуваність, смертність, природний приріст. Тривалість життя. Аналіз

втрата населення, надсмертність. Вікова структура населення. Статевий склад населення. Шлюб, шлюбність та сімейний склад населення. Структура сім'ї та її функції. Тенденції розвитку шлюбно-сімейних відносин. Наслідки зростання населення. Теорії і концепції народонаселення. Закон народонаселення Г. Мальтуса. Концепція демографічного переходу. Проблеми розвитку народонаселення.

Тема 4. Якість і рівень життя населення. Робоча сила.

Поняття «якості життя», «рівня життя» населення. Показники, що їх вимірюють. Індекс людського розвитку (ІЛР). Показники рівня здоров'я населення, сімейного і громадського життя, показники добробуту населення, політичної стабільності та безпеки. Освітній склад населення. Релігійний склад населення. Населення та країни за рівнем ВВП на душу населення.

Трудовий потенціал населення і робоча сила. Трудові ресурси як частина населення, яка володіє сукупністю фізичних і духовних ознак, що дозволяють працювати. Якісний і кількісний підходи до визначення робочої сили. Вікові групи трудових ресурсів та їх специфіка. Безробіття як соціально-економічне явище. Типологія країн на основі використання робочої сили у різних сферах господарства.

Модуль 2. Територіальна організація населення.

Тема 5. Міграції населення. Міграція населення, як соціально-географічний процес. Міграція, її види і функції, вимірювання міграцій. Проблеми свободи переміщення людей. Концепції міграції. Фактори і динаміка міграції. Інтенсивність міграційних потоків. Вплив міграцій на демографічну ситуацію країн входу і виходу мігрантів - на вікову, статеву структуру, етнічний склад, відтворення населення і робочої сили. Головні напрями і причини міжнародних міграцій за історичні часи. Вплив їх на розвиток господарства. "Маятникова міграція", її позитивні риси для людей-мігрантів і територіальної організації виробництва. Проблеми управління міграціями. Депортації. Імміграція, її сутність і тенденції. Внутрішня і міжрегіональна міграція. Міжнародна міграція. Тенденції міграції. Концепції регулювання міграції у відповідності з політичними, етнічними, соціально-культурними критеріями, проблема нелегалів. Біженці, їх сутність і види; внутрішньо переміщені особи. Соціальні проблеми виникнення біженців. Масштаби біженців і проблеми регулювання цього процесу, регіональні та національні особливості регулювання міграційних процесів. Міграції населення України і світу. Міграційний процес в Україні внаслідок військової агресії росії.

Тема 6. Розміщення і розселення населення по території земної кулі.

Густота (щільність) населення як чисельність постійного населення, що припадає на одиницю площі (1 км²). Середньосвітовий показник густоти населення. Ареали підвищеної густоти населення (Східноазійський, Південноазійський, Західноєвропейський, Північноамериканський та Південноамериканський). Роль відтворення населення в освоєнні зручних для проживання територій планети. Сплески міграційної активності («хвилі міграції»): гунська, арабська, монголо-татарська хвилі, «стара еміграція» і «нова еміграція».

Розподіл населення по території та форми його територіальної організації у вигляді системи населених пунктів (поселень). Поселення як первинний елемент та головна операційна одиниця вивчення розселення. Історичні типи розселення: кочове, напівкочове, осіле. Порівняння підходів до визначення населених пунктів представниками різних галузей знань. Сезонні, пересувні і тимчасові поселення. Постійні населені пункти як головна форма розселення. Дисперсне і групове розселення.

Тема 7. Урбанізація. Міське та сільське розселення. Урбанізація як процес зростання частки міського населення, підвищення ролі міст в житті суспільства та поширення міського способу життя на всю мережу поселень. Процес урбанізації: етапи, форми, типи. Етапи урбанізації: початкова урбанізація, субурбанізація, рурбанізація, контрурбанізація. Субурбанізація та міські агломерації (моно- і поліцентричні). Рурбанізація та мегаполіси. Контрурбанізація і відтік населення з великих міст та ядер міських агломерацій. Місто як соціальний організм. Критерії міст. Соціальні функції міст. Визначення, особливості і розвиток міст. Походження міст. Формування міського середовища. Міська екологія. Якість життя в містах. Міське самоврядування. Зв'язок раціональної територіальної організації міських поселень з їхніми планувальними формами. Соціально-економічні проблеми міст. Практика містобудування і типові планувальні структури міст: радіальна, радіально-кільцева (концентрична), шахова (квартальна), лінійна, ускладнена лінійна, стільникова та групова (змішана). Хибна урбанізація та хаотична забудова (відсутність територіального планування як такого).

Сільське розселення. Поділ сільських поселень за показниками людності на найдрібніші, дрібні, середні, крупні та найкрупніші. Функціональна типологія (поділ сільських поселень на 3 основних типи – сільськогосподарські, несільськогосподарські та змішані). Вплив природного середовища на сільське розселення і топографічна типологія сільських населених пунктів (прирічковий, вододільний, яружно-балковий, гірсько-долинний, гребеневий і карнизний типи поселень). Соціально-географічні аспекти приміських зон. Соціальні функції поселень. Особливості

соціального розвитку села. Соціальна структура українського села. Розвиток мережі поселень у сільській місцевості. Пріоритетність соціального розвитку села. Перспективи розвитку села.

Тема 8. Расовий етнічний та релігійний склад населення світу. Раси як великі групи людей, що мають спільне походження і подібні зовнішні ознаки, які передаються спадково (колір шкіри, волосся, очей, форма носа і губ, зріст та інше). Метисація як процес змішування рас, який підтверджує біологічну єдність людства. Основні раси і перехідні міжрасові форми.

Етнос як усталена спільність людей, що історично склалася на певній території і позначена спільністю мови, культури, побуту, психічного складу, єдністю етнічної самосвідомості тощо. Етнічні ознаки: територія, мова, етнічна самосвідомість, етнічний менталітет, спільність економічного життя, мінімальна чисельність населення тощо. Класифікації народів. Кількісна, географічна та лінгвістична класифікації етносів світу. Поділ етносів на найбільші (>100 млн. представників), великі (від 1 до 100 млн.), середні (100 тис. – 1 млн.) та малі (<100 тис. осіб). Мовні підгрупи, групи і сім'ї. Лінгвістична класифікація народів. Географічна класифікація етносів та держав (мононаціональні та багатонаціональні, за адміністративно-територіальним устроєм).

Релігійний склад населення. Основи світові та регіональні релігії.

3. Структура навчальної дисципліни

№ з/п	Назва теми/розділу дисципліни	Форми організації навчання в годинах				Усього
		Лекції	Практичні заняття	Семінарські заняття	Самостійна робота	
Модуль 1. Теоретичні засади географії населення. Склад населення світу.						
1.	Тема 1. Географія населення як наука.	2		1	7	10
2.	Тема 2. Джерела інформації про населення.	2		1	7	10
3.	Тема 3. Формування кількості і відтворення населення.	6	6		10	22
4	Тема 4. Якість і рівень життя населення. Робоча сила.	4	4		10	18
	Разом за модулем 1	14	10	2	34	60
Модуль 2. Територіальна організація населення .						
5.	Тема 5. Міграції населення.	2	2	2	8	14
6	Тема 6. Розміщення і розселення населення по території земної кулі	2	2		9	14
7	Тема 7. Урбанізація. Міське та сільське розселення	3	2		9	15
8	Тема 8. Расовий, етнічний та релігійний склад населення світу.	3	2	2	12	17
	Разом за модулем 2	10	8	4	38	60
	Усього:	24	18	6	72	120

Тематичний план лекцій

№ з/п	Назва теми лекції	Кількість годин	Форма проведення (оглядова, проблемна та ін.)	Завдання для студентів до лекції
1.	Теоретико-методологічні засади географії населення	2	оглядова	Вивчення конспекту лекцій та допоміжної літератури до теми
2.	Джерела інформації про населення.	2	проблемна	Вивчення конспекту лекцій та допоміжної літератури до теми
3.	Формування кількості і відтворення населення.	6	проблемна	Вивчення конспекту лекцій та допоміжної літератури до теми курсу
4.	Якість і рівень життя населення. Робоча сила.	4	проблемна	Вивчення конспекту лекцій та допоміжної літератури до теми курсу

5.	Міграції населення.	2	проблемна	Вивчення конспекту лекцій та допоміжної літератури до теми
6	Розміщення і розселення населення по території земної кулі	2	проблемна	Вивчення конспекту лекцій та допоміжної літератури до теми
7	Урбанізація. Міське та сільське розселення	3	проблемна	Вивчення конспекту лекцій та допоміжної літератури до теми
8	Расовий, етнічний та релігійний склад населення світу	3	проблемна	Вивчення конспекту лекцій та допоміжної літератури до теми

Тематичний план практичних/ семінарських занять

№ з/п	Назва теми заняття	Кількість годин	Форма проведення
1	Теоретико-методологічні засади географії населення . Джерела інформації про населення.	2	Семінар. Доповіді студентів. Колективне обговорення
2	Формування кількості і відтворення населення.	6	Розрахункові завдання, побудова графіків, картограм. Написання висновків
3	Якість і рівень життя населення. Робоча сила.	4	Розрахункові завдання, побудова графіків, картограм. Написання висновків
4	Міграції населення.	4	Семінар. Доповіді студентів. Колективне обговорення Розрахункові завдання, побудова графіків, картограм. Написання висновків
5	Розміщення і розселення населення по території земної кулі	3	Розрахункові завдання, побудова графіків, картограм. Написання висновків
	Урбанізація. Міське та сільське розселення	3	Розрахункові завдання, побудова графіків, картограм. Написання висновків
	Расовий, етнічний та релігійний склад населення світу	2	Семінар. Доповіді студентів. Колективне обговорення

4. Методичні рекомендації до проведення семінарських і практичних занять.

Заняття №1 (семінар).

Географія населення як наука. Джерела даних про населення.

Питання семінару:

1. Предмет, метод і завдання географії населення
2. Становлення і розвиток географії населення
3. Географія населення в системі наук
4. Історія обліку населення у світі
5. Історія переписів населення на території України
6. Сучасні переписи населення: програми та методи проведення
7. Вибіркові обстеження населення
8. Поточний облік населення
9. Реєстри населення в Україні й світі.

Література:

1. Всеукраїнський Перепис населення 2001 року <http://2001.ukrcensus.gov.ua/>
2. Гудзеляк І. Географія населення: Навчальний посібник. — Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. — 232 с. + іл.
3. Електронні реєстри: європейський досвід створення та використання: кол. моногр. / за ред. О.М. Гладуна; НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи. — Київ, 2021. — 271 с. — Об'єм даних 2,01 МБ.
4. Муромцева Ю.І. Демографія: навчальний посібник. - К.: Кондор, 2006. - 300 с.
5. Офіційна сторінка Всеукраїнського перепису населення <http://www.ukrcensus.gov.ua/>
6. Прибиткова І. М. Основи демографії. – К.: АртЕк, 1995.

Запитання для самоперевірки:

1. Назвіть видатних вітчизняних економіко-географів, демографів та основні наукові центри України, де активно розвивається географія населення.
2. З якими науками пов'язана географія населення?
3. Що таке перепис населення?
4. Періодизація розвитку переписів населення.
5. Які існують види поточного обліку населення?
6. В чому переваги вибіркового обстеження населення?
7. Що таке реєстри населення?

Заняття № 2 (практикум).

Чисельність і демографічний склад населення

Завдання 1. Розрахувати рівняння демографічного балансу за наступними даними:

1) За даними перепису населення в місті зареєстровано 2,6 млн. чол. постійного населення, 154 тис. тимчасово відсутніх і 144 тис. тимчасово присутніх. Визначити чисельність наявного населення.

2) Зареєстровано наявного населення 147 тис. чол., тимчасово відсутніх – 800 чол., тимчасово мешкає 1200 чол. Обчислити чисельність постійного населення.

3) Зареєстровано постійного населення 585 тис. чол., наявне – 570, тимчасово відсутніх – 27 тис. чол. Визначити, скільки мешканців проживають в цьому місті тимчасово.

Рівняння демографічного балансу:

$$\mathbf{НН} = \mathbf{ПН} - \mathbf{ТВ} + \mathbf{ТП}, \quad (1)$$

$$\mathbf{або} \quad \mathbf{ПН} = \mathbf{НН} - \mathbf{ТП} + \mathbf{ТВ} \quad (2), \text{ де}$$

ПН- Постійне населення;

НН - Наявне населення;

ТП - тимчасово проживаючі;

ТВ - тимчасово відсутні.

Завдання 2. Побудувати графіки динаміки чисельності населення України (усього та за типами поселень) за даними Демографічного щорічника "Населення України" за 2020 Державної служби статистики України (табл. 1). Зробити висновки про динаміку чисельності населення України.

Таблиця 1.

Чисельність наявного населення (за оцінкою) за типом місцевості у 1991–2020 роках, осіб.

Роки	Усе населення	Міське	Сільське
1991	51944400	35085200	16859200
1992	52056600	35296900	16759700
1993	52244100	35471000	16773100
1994	52114400	35400700	16713700
1995	51728400	35118800	16609600
1996	51297100	34767900	16529200
1997	50818400	34387500	16430900
1998	50370800	34048200	16322600
1999	49918100	33702100	16216000
2000	49429800	33338600	16091200
2001	48923200	32951700	15971500

2002 ¹	48457102	32574371	15882731
2003	48003463	32328351	15675112
2004	47622434	32146466	15475968
2005	47280817	32009320	15271497
2006	46929525	31877710	15051815
2007	46646046	31777367	14868679
2008	46372664	31668757	14703907
2009	46143714	31587203	14556511
2010	45962947	31524795	14438152
2011	45778534	31441649	14336885
2012	45633637	31380874	14252763
2013	45553047	31378639	14174408
2014	45426249	31336623	14089626
2015	42929298	29673113	13256185
2016	42760516	29584952	13175564
2017	42584542	29482313	13102229
2018	42386403	29370995	13015408
2019	42153201	29256696	12896505
2020	41902416	29139346	12763070
2021	41588354	28959536	12628818

Завдання 3. За даними Демографічного щорічника "Населення України" за 2020 Державної служби статистики України (табл. 2):

- 1) побудувати статево-вікову піраміду населення Україна на 01.01.2021 року. Зробити висновки про структуру населення України, виявити тип структури і відтворення населення за Зундбергом, пояснити нерівності у різних вікових групах населення України;
- 2) розрахувати коефіцієнти демографічного навантаження на працездатне населення (коефіцієнт навантаження дітьми та підлітками, особами пенсійного віку та загальне навантаження на працездатне населення). Результати пояснити.
- 3) Розрахувати коефіцієнти маскулінізації та фемінізації у 3-х вікових групах (діти і підлітки, працездатне населення, особи похилого віку). Результати пояснити.

Таблиця 2.

**Структура постійного населення за статтю та віковими групами
на 1 січня 2021 року**

	Питома вага в чисельності населення відповідної статі, відсотків			На 1000 чоловіків припадає жінок
	обидві статі	чоловіки	жінки	
Усе населення				
Усього	100,0	100,0	100,0	1158
у тому числі у віці, років				
0–4	4,1	4,5	3,7	938
5–9	5,6	6,2	5,0	940
10–14	5,5	6,1	5,0	943
15–19	4,6	5,1	4,2	944
20–24	4,8	5,4	4,4	942
25–29	6,2	6,9	5,7	949
30–34	8,1	8,9	7,4	966
35–39	8,4	9,2	7,8	989
40–44	7,5	8,0	7,1	1033
45–49	7,2	7,4	6,9	1085
50–54	6,6	6,6	6,5	1141
55–59	7,0	6,7	7,2	1247
60–64	7,0	6,4	7,6	1375
65–69	5,7	4,8	6,5	1578
70–74	4,5	3,4	5,4	1813
75–79	2,6	1,7	3,3	2293
80 років і старше /	4,6	2,7	6,3	2651

Методичні рекомендації:

Коефіцієнти маскулінізації та фемінізації – це, відповідно, кількість чоловіків, яка припадає на 100 або 1000 жінок, і навпаки, число жінок - на 100 (1000) чоловіків.

$$K_m = \frac{M}{F} * 100(1000) \quad (3)$$

$$K_f = \frac{F}{M} * 100(1000) \quad (4),$$

де M – чисельність чоловіків, F – чисельність жінок.

W - коефіцієнт демографічного навантаження на працездатне населення, узагальнена кількісна характеристика вікової структури населення

$$W_D = \frac{P^{0-15}}{P_{16-60}} \times 1000 ; \quad (5)$$

$$W_{II} = \frac{P^{60+}}{P_{16-60}} \times 1000 ; \quad (6)$$

$$W_H = \frac{P^{0-15} + P^{60+}}{P_{16-60}} \times 1000, \quad (7)$$

де W_D , W_{II} , W_H - коефіцієнти навантаження особами допрацездатного віку, особами пенсійного віку і непрацездатними віковими контингентами;

P_{16-60} - населення працездатного віку

P_{0-15} - населення допрацездатного віку;

P_{60+} - населення післяпрацездатного віку.

Заняття № 3 (практикум).

Формування кількості і відтворення населення

Завдання 1.

Дані про чисельність населення міста А.

Чисельність наявного населення на початок року 520 тис. чол.

Чисельність тимчасово проживаючих на початок року 20 тис. чол.

Чисельність тимчасово відсутніх постійних жителів на початок року 30 тис. чол.

Протягом року народилося 2 тис. чол., померло – 8 тис. чол., прибуло на постійне місце проживання 6 тис. чол., виїхало – 4 тис. чол. Частка жінок фертильного віку у всьому населенні склала 35%.

Визначити: чисельність постійного населення на початок і кінець року; загальний, природний та механічний приріст населення за рік; коефіцієнти народжуваності, смертності, фертильності, загального, природного та міграційного приросту.

Завдання 2.

За даними на середину 2021 року Книги фактів ЦРУ США <https://www.cia.gov/the-world-factbook/field/population/country-comparison>

розрахувати коефіцієнти народжуваності, смертності, природного приросту та ротації (табл. 3). Пояснити відмінності по країнах світу, виявити країни з різними типами відтворення населення та фазами демографічного переходу.

Таблиця 3.

Дані про природний рух населення за 2021 рік.

Країни	Чисельність населення, тис. осіб	Число народжених, тис. осіб	Число померлих, тис. осіб	Коефіцієнт народжуваності, ‰	Коефіцієнт смертності, ‰	Коефіцієнт природного Приросту, ‰	Коефіцієнт ротації населення, ‰
Китай	1397898	15796	11547				
Індія	1339331	23478	9509				
США	334998	4131	2797				
Бразилія	213445	2869	1451				
Нігерія	219464	7545	1953				
Японія	124687	873	1426				
Ефіопія	110871	3440	643				
<u>Україна*</u>	43746	402	612				

*Оцінка населення України в міжнародно визнаних кордонах України.

Завдання 3.

Проаналізувати зв'язок між шлюбним станом та сумарним коефіцієнтом народжуваності в Україні за даними Демографічного паспорту України - http://database.ukrcensus.gov.ua/Mult/Dialog/statfile1_c_files/pasport.files/pasport/00_uk.htm#03 (табл. 4). Для цього обрахувати коефіцієнти кореляції (обрахунки робити за допомогою функцій EXCEL).

Проаналізувати дані таблиці 4 та побудувати картограми за допомогою <https://www.datawrapper.de/> шлюбності (виконують студенти прізвища яких починаються на А – І), розлучуваності (виконують студенти прізвища яких починаються на К – Р), та сумарного коефіцієнту відтворення в Україні (виконують студенти прізвища яких починаються на С- Я).

Зробити висновки, пояснити територіальні відмінності у шлюбному стані та сумарній народжуваності в Україні.

Показники відтворення населення України за 2020 рік.

Регіон	Кількість зареєстрованих шлюбів на 1000 осіб	Кількість розірвань шлюбів на 1000 осіб	Сумарний коефіцієнт народжуваності, дітей на 1 жінку
Вінницька область	4,1	3,1	1,203
Волинська область	4,5	2,5	1,514
Дніпропетровська область	4,4	3,7	1,091
Донецька область
Житомирська область	4,0	3,0	1,198
Закарпатська область	4,7	2,2	1,604
Запорізька область	4,2	3,6	1,03
Івано-Франківська область	4,4	2,7	1,266
Київська область	5,0	3,8	1,184
Кіровоградська область	3,5	3,1	1,099
Луганська область
Львівська область	4,6	2,4	1,243
Миколаївська область	3,9	3,5	1,106
Одеська область	5,2	3,4	1,336
Полтавська область	3,9	3,2	1,035
Рівненська область	4,5	2,3	1,543
Сумська область	3,3	2,9	0,925
Тернопільська область	4,4	2,5	1,132
Харківська область	4,5	3,4	0,978
Херсонська область	4,1	3,2	1,204
Хмельницька область	4,0	3,1	1,255

Черкаська область	3,9	3,3	1,006
Чернівецька область	4,2	2,7	1,302
Чернігівська область	3,8	3,1	1,021
м. Київ	6,3	3,5	1,437
АРК+ м. Севастополь (міськрада)

Методичні рекомендації:

Коефіцієнт народжуваності розраховують як відношення абсолютного числа народжень до середньої чисельності населення за період, звичайно за рік:

$$n = \frac{N}{P \cdot T} \times 1000\text{‰};$$

де N - абсолютне число народжень за рік;

P - середнє населення;

T - довжина періоду;

n - загальний коефіцієнт народжуваності.

Коефіцієнт смертності:

$$m = \frac{M}{P \cdot T} \times 1000\text{‰};$$

де m , - загальний коефіцієнт смертності;

M - чисельність померлих за період часу T ;

P - середня чисельність населення за період часу T ;

T - період, за яким ведеться розрахунок .

Як правило, розрахунки коефіцієнтів народжуваності та смертності ведуть за період, що дорівнює 1 року. Тому $T=1$, отже, формулу можна записати як :

$$m = \frac{M}{P} \times 1000\text{‰}; \text{аналогічно і коефіцієнт народжуваності.}$$

Коефіцієнт природного приросту дорівнює різниці коефіцієнтів народжуваності та смертності:

$$K = n - m .$$

Коефіцієнт ротації населення:

$$P = n + m$$

Запитання для самоперевірки:

1. Поняття природного приросту (убутку) населення.
2. Види складу (структури) населення.
3. Статова структура населення - визначення, способи виміру.
4. Вікова структура населення. Старіння населення.

5. У чому полягає зв'язок вікової структури і відтворення населення?
6. У чому полягає теорія Мальтуса?
7. Які основні етапи демографічного переходу?

Заняття № 4 (практикум).

Шлюбний стан населення

Завдання 1. Проаналізувати процеси шлюбності та розлучуваності в Україні. Для цього побудувати графіки динаміки коефіцієнтів шлюбності та розлучуваності в Україні за 1991 – 2020 рр. за даними Демографічного щорічника «Населення України за 2020 рік», стор. 77 (http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/10/dem_2020.pdf) – табл.5.

Шлюбність і розлучуваність в Україні за 1991–2020 роки

Таблиця 5.

	Кількість зареєстрованих шлюбів		Кількість розірвань шлюбів	
	одиниць	на 1000 осіб наявного населення	одиниць	на 1000 осіб наявного населення
1991	493067	9,5	200810	3,9
1992	394075	7,6	222630	4,3
1993	427882	8,2	218974	4,2
1994	399152	7,7	207577	4,0
1995	431731	8,4	198300	3,8
1996	307543	6,0	193030	3,8
1997	345013	6,8	188232	3,7
1998	310504	6,2	179688	3,6
1999	344888	6,9	175781	3,5
2000	274523	5,6	197274	4,0
2001	309602	6,4	181334	3,7
2002	317228	6,6	183538	3,8
2003	370966	7,8	177183	3,7
2004	278225	5,9	173163	3,6
2005	332143	7,1	183455	3,9
2006	354959	7,6	179123	3,8
2007	416427	9,0	178364	3,8
2008	321992	7,0	166845	3,6
2009	318198	6,9	145439	3,2
2010	305933	6,7	126068 ¹	2,7 ¹
2011	355880	7,8	182490	4,0

2012	278276	6,1	168508	3,7
2013	304232	6,7	164939	3,6
2014	294962	6,9	130673	3,0
2015	299038	7,8	129373	3,3
2016	229453	5,9	129997	3,3
2017	249522	6,5	128734	3,3
2018	228411	6,0	153949	3,9
2019	237858	6,3	138005	3,6
2020	167974	4,5	119838	3,1

¹ За даними органів державної реєстрації актів цивільного стану без урахування розірвань шлюбів, здійснених у судовому порядку

Завдання 2. Побудувати картограми шлюбності та розлучуваності населення України за регіонами за даними Демографічного щорічника «Населення України за 2020 рік», стор. 77 (табл 6). Пояснити регіональні розбіжності.

Шлюбність і розлучуваність за регіонами України у 2020 році

Таблиця 6.

	Кількість зареєстрованих шлюбів		Кількість розірвань шлюбів	
	одиниць	на 1000 осіб наявного населення	одиниць	на 1000 осіб наявного населення
Україна	167974	4,5	119838	3,1
Автономна Республіка Крим
Вінницька	6319	4,1	4840	3,1
Волинська	4669	4,5	2611	2,5
Дніпропетровська	13964	4,4	11696	3,7
Донецька	6397	...	6004	...
Житомирська	4763	4,0	3661	3,0
Закарпатська	5824	4,7	2719	2,2
Запорізька	6987	4,2	5988	3,6
Івано-Франківська	6031	4,4	3704	2,7
Київська	8943	5,0	6702	3,8
Кіровоградська	3264	3,5	2863	3,1
Луганська	2070	...	2369	...

Львівська	11428	4,6	5929	2,4
Миколаївська	4399	3,9	3944	3,5
Одеська	12303	5,2	8048	3,4
Полтавська	5351	3,9	4481	3,2
Рівненська	5205	4,5	2594	2,3
Сумська	3507	3,3	3050	2,9
Тернопільська	4536	4,4	2621	2,5
Харківська	12020	4,5	9034	3,4
Херсонська	4194	4,1	3241	3,2
Хмельницька	4993	4,0	3908	3,1
Черкаська	4609	3,9	3886	3,3
Чернівецька	3770	4,2	2462	2,7
Чернігівська	3693	3,8	3040	3,1
м.Київ	18735	6,3	10443	3,5
м.Севастополь

Завдання 3. Проаналізувати розподіл кількості зареєстрованих шлюбів за віком подружжя та типом місцевості у 2020 році (табл. 7). Для цього побудувати статево-вікові піраміду розподілу населення за віком вступу в шлюб.

Кількість зареєстрованих шлюбів за віком подружжя та типом місцевості у 2020 році

Таблиця 7.

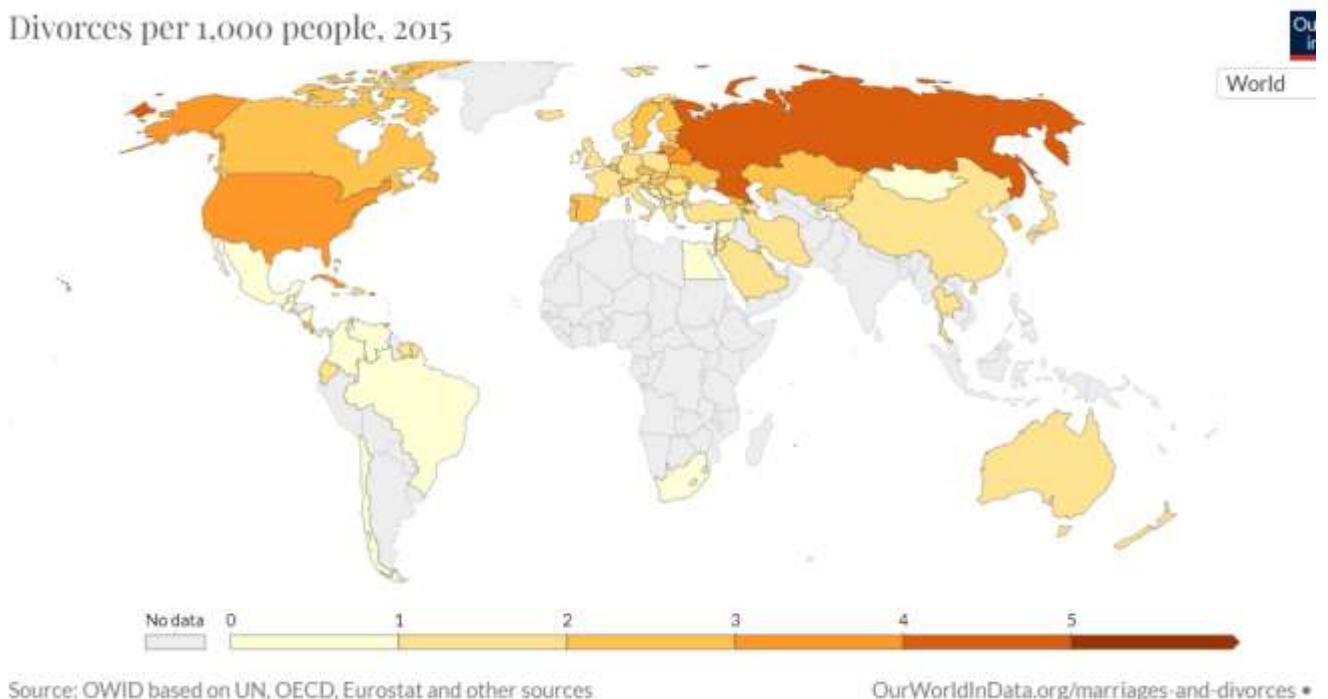
	Усього		Міська місцевість		Сільська місцевість	
	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки
Усього	167974	167974	129125	129125	38849	38849
у віці, років						
до 18	22	750	13	394	9	356
18–19	2197	12096	1387	6818	810	5278
20–24	34277	49648	23333	35297	10944	14351
25–29	47733	39021	35897	31591	11836	7430
30–34	31565	24917	25524	20804	6041	4113
35–39	18172	15590	15068	13082	3104	2508
40–44	11010	9298	9121	7669	1889	1629
45–49	7696	6302	6383	5113	1313	1189

50–54	5363	4089	4307	3311	1056	778
55–59	4002	2768	3259	2242	743	526
60 і старше	5937	3495	4833	2804	1104	691

Завдання 4. Порівняти процеси шлюбності та розлучуваності в Україні (за даними попередніх завдань) та по країнах світу <https://ourworldindata.org/marriages-and-divorces> (картограми 1 і 2). Результати пояснити.

Картограма 1. Шлюбність населення світу на 1000 населення, 2018 рік.

Картограма 2. Розлучення на 1000 населення, 2015 рік.

Запитання для самоперевірки:

1. Сім'я, її життєвий цикл, різновиди та значення у суспільстві.
2. Поняття шлюб, шлюбність, її вимірювання, стан в Україні.
3. Припинення шлюбу: розлучуваність та її види, овдовіння;
4. Які риси європейського типу шлюбності?
5. Основні показники шлюбності
6. Фактори і показники розлучуваності
7. Характерні риси шлюбності і розлучуваності в Україні

Заняття № 5 - 6 (практикум).

Якість та рівень життя населення. Робоча сила.

Завдання 1.

На основі даних Державної статистичної служби України (див. Додаток 1). (http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/rp/zn_ed/zn_ed_u/zn_ed_2020_ue.xls) побудувати графік динаміки зайнятого населення за галузями зайнятості. Проаналізувати динаміку структури зайнятого населення за секторами економіки – для цього побудувати секторні діаграми зайнятості населення України у первинному, вторинному і третинному секторах економіки у 2012, 2016 і 2020 роках. Зробити висновки.

Завдання 2.

За даними Державної статистичної служби України (http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/rp/ean/ean_u/osp_rik_10-19u.xls) проаналізувати ситуацію на ринку праці України за 2010 – 2019 рр., тенденції зайнятості та безробіття (див. Додаток 2). Знайти відсоток економічно пасивного населення (поза робочою силою) за кожен рік. Зробити висновки про ситуацію на ринку праці України.

Завдання 3.

За даними Державної служби статистики (таблиці 8-9) розрахувати коефіцієнти задоволення потреб населення продуктами харчування та товарами тривалого користування. Результати розрахунків вписати у відповідні таблиці. (К = фактичне споживання/раціональна норма споживання). Зробити висновки.

Таблиця 8.

Споживання продуктів харчування в домогосподарствах (у перерахунку в первинний продукт) у середньому за місяць у розрахунку на одну особу

	2010	2015 ¹	2020 ¹	K ₂₀₁₀	K ₂₀₁₅	K ₂₀₂₀	Раціональна норма споживання
- м'ясо і м'ясопродукти, кг	5,1	4,6	5,2				5,8

- молоко і молочні продукти, кг	19,2	19,8	18,9				30
- яйця, шт.	20	19	19				22
- риба і рибопродукти, кг	1,8	1,2	1,4				1,5
- цукор, кг	3,0	2,8	2,4				2,9
- олія та інші рослинні жири, кг	1,8	1,6	1,4				1,1
- картопля, кг	7,7	6,6	6,0				8,8
- овочі та баштанні, кг	9,5	8,8	8,7				11,7
- фрукти, ягоди, горіхи, виноград, кг	3,7	3,1	3,7				6,3
- хліб і хлібні продукти, кг	9,3	8,5	8,0				8,8

¹Без урахування частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях»

Таблиця 9.

Наявність у домогосподарствах окремих товарів тривалого користування
(Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м.Севастополя)

	2010	2016 ¹	2020 ¹	К ₂₀₁₀	К ₂₀₁₆	К ₂₀₂₀	Раціональна норма споживання
Наявність у домогосподарствах окремих товарів тривалого користування ² (у середньому на 100 домогосподарств, штук)							
- телевізори кольорові	110	115	118				112
- персональні комп'ютери	25	38	37				75
- холодильники, морозильні камери і морозильники	109	119	133				100
- мікрохвильові печі, мультиварки ⁴	33	49	71				85
- кухонні комбайни	10	15	18				50
- пральні машини	85	88	93				85
- електропилососи	75	77	83				90
- швейні машини	27	23	22				82
- кондиціонери	5	9	16				75
- велосипеди, моторолери, мопеди, скутери	47	53	67				74
- автомобілі, мікроавтобуси	21	23	30				80
- ноутбуки, нетбуки	6	27	38				75
- планшети ³	...	15	22				50

Завдання 4.

За даними Державної служби статистики побудувати за допомогою <https://www.datawrapper.de/> картограму розподілу населення регіонів України за наявним доходом у розрахунку на душу населення за 2019 рік. Зробити висновки.

Таблиця 10.

	Наявний дохід у розрахунку на одну особу, грн.						
	2013	2014 ¹	2015 ¹	2016 ¹	2017 ¹	2018 ¹	2019 ^{1,2}
Україна	26719	26782	31803	37080	47270	58442	67528
Автономна Республіка Крим	22793
Вінницька	23001	23422	29637	34931	45436	55734	64729
Волинська	19805	20137	24980	30013	38514	46120	52879
Дніпропетровська	30301	32036	39142	44366	57333	74755	87130
Донецька	31049	26234	21346	20927	25278	33840	39141
Житомирська	21652	22102	27801	32979	42684	52715	61961
Закарпатська	17929	17358	22457	26856	33891	41418	47495
Запорізька	28388	30182	36277	43462	54261	65065	75407
Івано-Франківська	20988	20357	26540	31719	40580	48724	55537
Київська	27391	28443	33956	40127	50664	65623	75146
Кіровоградська	21671	21954	27383	32745	42227	50373	58290
Луганська	25590	19788	15634	13793	16416	21252	24477
Львівська	23138	23595	29542	35325	44981	56592	65691
Миколаївська	23869	23459	29342	34971	45356	55469	63685
Одеська	25572	24242	32385	39132	50111	63153	72805
Полтавська	25371	26196	31997	37938	48663	61649	71627
Рівненська	21165	21781	26708	31295	40325	48184	54183
Сумська	23559	23938	30572	36084	45852	55829	65310
Тернопільська	18994	18401	24040	28195	36204	43577	49843
Харківська	26098	26274	32198	38197	48370	56421	65534
Херсонська	21724	20728	27880	32968	41695	50195	57110
Хмельницька	22789	22686	29292	34395	43638	50640	58008
Черкаська	21633	21761	26970	32327	41854	50600	58808
Чернівецька	19438	18476	23929	28361	36215	42762	48255
Чернігівська	23600	23093	28440	33231	42501	51213	58904
м.Київ	55842	62715	76514	92254	118208	143676	165054
м.Севастополь	26584

Завдання 5

Дані про доходи населення області, млн. грн.:

Групи доходів	2020 рік		2021 рік		Індекс ціни
	Млн. Грн.	%	Млн. Грн.	%	
Грошові доходи	924,3		959,3		1,09
Натуральні доходи	90,3		91,1		1,00
Соціальні трансферти	183,2		130,3		1,03

Визначити: 1. рівень номінальних і реальних доходів населення за кожен рік; 2. структуру реальних доходів за кожен рік за джерелами формування; 3. динаміку реальних доходів - відношення реальних доходів 2021р до 2020.

Методичні рекомендації:

Робоча сила (до 2019 року – економічно активне населення) – це населення обох статей віком 15 років і старше, яке впродовж обстежуваного тижня забезпечувало пропозицію робочої сили на ринку праці. Зайняті та безробітні в сумі складають робочу силу.

Рівень участі населення в робочій силі (до 2019 року – рівень економічної активності) визначають як відношення (у відсотках) кількості робочої сили віком 15 років і старше до всього населення зазначеного віку чи населення відповідної соціально-демографічної групи.

Зайняті – це особи віком 15 років і старше, які:

працювали впродовж обстежуваного тижня хоча б одну годину за наймом за винагороду в грошовому чи натуральному вираженні, індивідуально (самостійно), в окремих громадян або на власному (сімейному) підприємстві; працювали безкоштовно на підприємстві, у власній справі, що належить будь-кому з членів домогосподарства, або в особистому селянському господарстві з метою реалізації продукції, виробленої внаслідок цієї діяльності; були тимчасово відсутні на роботі, тобто формально мали робоче місце, власне підприємство (справу), але не працювали впродовж обстежуваного періоду з певних причин.

Неформальна зайнятість охоплює неформальні робочі місця на підприємствах як формального, так і неформального секторів. Керівні принципи щодо статистичного визначення неформальної зайнятості були прийняті на 17-й Міжнародній конференції статистиків праці у 2003р.

З урахуванням положень цього документа, а також відповідно до Методологічних положень щодо визначення неформальної зайнятості населення, затверджених наказом Держстату від 23.01.2013 № 16, до неформально зайнятого населення належать:

зайняті на підприємствах неформального сектору (незареєстровані самозайняті, роботодавці та їх наймані працівники, безкоштовно працюючі члени сім'ї тощо);

безкоштовно працюючі члени сім'ї на підприємствах формального сектору; наймані працівники, які працюють на неформальних робочих місцях формального сектору (особи, які працювали за усною домовленістю або не мали будь-яких соціальних гарантій, зокрема за них не сплачувався єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування; не мали щорічної відпустки; оплачуваного лікарняного).

Рівень зайнятості визначають як відношення (у відсотках) кількості зайнятого населення віком 15 років і старше до всього населення зазначеного віку чи населення відповідної соціально-демографічної групи.

Безробітні (за методологією МОП) – особи віком 15 років і старше, які одночасно задовольняють трьом умовам: не мали роботи (прибуткового заняття); впродовж останніх чотирьох тижнів, що передували обстеженню, активно шукали роботу або намагались організувати власну справу; впродовж найближчих двох тижнів були готові приступити до роботи, тобто почати працювати за наймом або на власному підприємстві з метою отримання оплати або доходу. До категорії безробітних також відносять осіб, які приступають до роботи протягом найближчих двох тижнів; знайшли роботу, чекають відповіді тощо.

Рівень безробіття (за методологією МОП) – відношення (у відсотках) кількості безробітних віком 15 років і старше до робочої сили зазначеного віку або відповідної соціально-демографічної групи.

Особи, які не входять до складу робочої сили (до 2019 року – економічно неактивне населення) – особи віком 15 років і старше, які впродовж обстежуваного тижня не відносилися ні до зайнятого, ні до безробітного населення.

Зазначена категорія населення за рівнем зв'язку з ринком праці може бути класифікована так: особи, які шукають роботу, але не готові приступити до неї впродовж найближчих двох тижнів (через непрацездатність; через навчання (учні, студенти); (через виконання домашніх обов'язків; інші); бажають працювати та готові приступити до роботи, але не шукають роботу (наприклад, особи, які зневірилися у пошуках роботи; не знали, де і як шукати роботу; вважали, що для них немає підходящого місця роботи тощо); ті, що не бажають працювати, тому що не мають необхідності (пенсіонери; студенти, учні денної форми навчання; особи, які виконують домашні сімейні обов'язки, доглядають дітей, хворих; особи, які знаходяться на утриманні та інші).

До **осіб працездатного віку** в рамках обстеження робочої сили до 2012р. віднесені жінки у віці 15–54 років та чоловіки віком 15–59 років. Відповідно до Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» до населення працездатного віку у 2012 році включено жінок віком 55 років, 2013 році – жінок віком 56 років, 2014 році – жінок віком 57 років, 2015 році – жінок віком 58 років, а з 2016 року – жінок віком 59 років.

Запитання для самоперевірки:

1. Що таке робоча сила, трудові ресурси, трудовий потенціал?
2. Хто такий зайнятий, безробітний, економічно пасивний?
3. Як обчислюють показники зайнятості, безробіття, економічної активності і пасивності?
4. Як обчислюють показник задоволення потреб населення товарами та послугами?
5. Які бувають види доходів населення?
6. Що таке диференціація доходів населення? Які показники її вимірюють?
7. Що таке реальні та номінальні доходи?

Заняття № 7 (семінар).

Міграції населення світу

1. Поняття та види міграцій
2. Історичні міграційні хвилі
3. Вплив міграцій на розселення та етнодемографічні процеси
4. Трудові міграції та трудові мігранти (основні напрямки та потоки)
5. Сучасні напрямки міграційних потоків
6. Хвилі української міграції
7. Поняття «діаспора». Українська діаспора у світі
8. Поняття «біженці» та «ВПО» (внутрішньо переміщені особи), причини їх появи. Сучасні потоки біженців.
9. Сучасні біженці та ВПО в Україні

Література:

1. Гудзеляк І. Географія населення: Навчальний посібник. — Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. — 232 с. + іл.
2. Етнологія: навч. посіб. / В. В. Утвенко. — К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2017. — 244 с. — Бібліогр.: с. 233–243.
<https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/etnologi.pdf>
3. Внутрішньо переміщені особи в Україні та їх вплив на ринок праці регіону / Ю. І. Муромцева// Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди — Харків: ХНПУ , 2015. — Вип. 15 — С .124-131. Режим доступу:
<https://zenodo.org/record/20709#.YmhOw9pVxPY>
4. Муромцева Ю.І. Демографія: навчальний посібник. - К.: Кондор, 2006. - 300 с.
5. Офіційна сторінка Всеукраїнського перепису населення
<http://www.ukrcensus.gov.ua/>
6. Прибиткова І. М. Основи демографії. – К.: АртЕк, 1995.
7. Портал про міграції у світі <https://migrationdataportal.org/>
8. Світовий банк. Дані про біженців
<https://data.worldbank.org/indicator/SM.POP.REFG.OR?view=map>

Запитання для самоперевірки:

1. Назвіть основні види міграцій
2. Які основні причини та стадії міграції
3. В чому полягає вплив міграцій на відтворення населення і навпаки?
4. Основні еміграційні та імміграційні хвилі в Україні
5. Яка різниця між біженцями та внутрішньо переміщеними особами?

Заняття № 8 (практикум).

Міграції населення.

Завдання 1. Розрахувати за даними Додатка 3 показники: сальдо міграції, масштаб міграції, коефіцієнти прибуття, вибуття, відносного сальдо міграцій та рухливості населення. Результати викласти у таблицю. Побудувати картограму відносного сальдо міграцій регіонів України за допомогою <https://www.datawrapper.de/>. Зробити висновки щодо відмінностей обсягів і сальдо міграцій за регіонами.

Завдання 2. Побудувати за даними таблиць 11-12 діаграми структури мігрантів України за географією вибуття і прибуття, за статтю і місцем проживання. Зробити висновки про особливості складу мігрантів.

Таблиця 11.

Кількість міждержавних мігрантів за країнами в'їзду (виїзду) у 2020 році, осіб

	Кількість прибулих	Кількість вибулих	Міграційний приріст (скорочення)
Усього	26 361	19 121	7 240
у тому числі			
Країни Європи	8 429	6 276	2 153
Країни Америки	1 006	1 508	-502
Країни Азії	12 421	8 442	3 979
Країни Африки	4 473	2 873	1 600
Країни Австралії та Океанії	32	22	10

Склад міждержавних мігрантів за статтю і місцем проживання, осіб.

	Кількість прибулих	Кількість вибулих
жінки	8 212	6 254
чоловіки	18 149	12 867
міське населення	22 923	17 628
сільське населення	3 438	1 493

Завдання 3. На контурній карті світу показати сучасні напрями міграцій населення світу, а також країни-донори та країни-реціпієнти мігрантів. Проаналізувати виконану картосхему.

Методичні рекомендації:

Міграційний рух населення – демографічний процес, що змінює чисельність і склад населення за рахунок його територіального переміщення.

Відомості про міграційний рух населення формуються на підставі щорічної статистичної розробки даних відомостей про реєстрацію місця проживання фізичних осіб та відомостей про зняття з реєстрації місця проживання фізичних осіб, які надійшли від органів реєстрації (виконавчих органів сільської, селищної або міської ради, сільських голів (якщо відповідно до законодавства виконавчий орган сільської ради не утворено)).

Кількість прибулих/вибулих визначають за відомостями про реєстрацію/зняття з реєстрації місця проживання фізичних осіб.

Кількість вибулих визначають за відомостями про зняття з реєстрації місця проживання фізичних осіб.

Міграційний приріст (скорочення) населення – різниця між кількістю прибулих на дану територію та кількістю вибулих за її межі.

Загальний коефіцієнт міграційного приросту (скорочення) (на 1 000 (10000) осіб наявного населення) – відношення міграційного приросту (скорочення) населення до середньорічної чисельності наявного населення.

Усі потоки міграції включають внутрішньорегіональну, міжрегіональну та міждержавну.

Міждержавна міграція – вибуття населення за межі певної країни або прибуття до цієї країни з інших країн.

Заняття № 9 (практикум).

Розселення населення

Завдання 1.

Скласти таблицю „Країни з найвищою та найнижчою щільністю населення у 2022 р.” по дві країни для кожного субрегіону (субрегіони див. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D0%BE%D1%81%D1%85%D0%B5%D0%BC%D0%B0_%D0%9E%D0%9E%D0%9D), використовуючи дані Countries by Population Density 2022. Режим доступу: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/countries-by-density>

Таблиця 13

Країни з найвищою та найнижчою щільністю населення у 2022 р.

Субрегіони світу	Середня щільність, осіб/км ²	Найвища щільність		Найнижча щільність	
		країни	осіб/км ²	країни	осіб/км ²

Завдання 2.

Описати характер розміщення населення окремих регіонів та країн, користуючись атласами розміщення і густоти населення світу (Додатки 4-5), фізичними та економічними картами світу. Вказати головні фактори, які визначають нерівномірність розселення світу, встановити зв'язки між густотою населення та природними особливостями та економічним розвитком країн світу.

Запитання для самоперевірки:

1. Як обраховується густина (щільність) населення?
2. Назвіть території з найменшою та найбільшою густотою населення у світі та в Україні.
3. Які фактори вплинули на заселення територій, назвіть у хронологічному порядку.
4. Де зустрічається кочова форма розселення у світі в наш час?
5. Які Ви знаєте найбільші міста світу, України?

Заняття № 10 (практикум).

Урбанізація у світі

Завдання 1.

Дослідити функції міст, залежно від їхньої чисельності. Для кожного типу міст підібрати по 3-5 прикладів міст світу. Для цього скласти наступну таблицю 14:

Таблиця 14.

Типи міст	Назва міста	Які функції виконує
Малі міста (до 50 тис. чол.)		
Середні (50-100 тис. чол.)		
Великі (100 -1000 тис.чол.)		
Міста-мільйонери (понад 1 млн. чол.)		

Завдання 2.

Проаналізувати урбанізовані території світу, мегалополіси. Причини їх виникнення. Транспортні, господарські, суспільні та інші зв'язки центра агломерації з периферією. Написати висновки

Завдання 3.

Створити презентацію про проблеми глобальної урбанізації за планом:

- а) розкрити поняття «урбанізація»;
- б) «+» і «-» наслідки урбанізації;
- в) поняття світові міста та їх роль;
- г) характеристика одного світового міста (його роль у суспільстві, країні, глобальній економіці, позитивні та негативні наслідки урбанізації). Вибрати місто тут - https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B5_%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE

У презентації бажано використати ілюстративний матеріал (фото, відео, інтернет-посилання, тексти, таблиці тощо).

Запитання для самоперевірки:

1. Що таке урбанізація?
2. Періодизація урбанізації
3. Що таке мегалополіс, агломерація, рурбанізація, субурбанізація
4. Які найбільші мегалополіси та урбанізовані території світу ви знаєте?

Заняття № 11 (практичне)

Расовий, етнічний та релігійний склад населення/

Завдання 1. Відобразіть графічно національний та мовний склад населення України за результатами переписів 1989 і 2001 років (таблиці №№15-16). Проаналізуйте зміни в національному та мовному складі населення України за досліджуваний період, напишіть висновки.

Таблиця 15.

Дані щодо найбільш численних національностей, які мешкають в Україні

	Кількість 2001р. (тис. осіб)	У % до підсумку		2001 рік у % до 1989
		2001 рік	1989 рік	
українці	37541,7	77,8	72,7	100,3
росіяни	8334,1	17,3	22,1	73,4
білоруси	275,8	0,6	0,9	62,7
молдавани	258,6	0,5	0,6	79,7
кримські татари	248,2	0,5	0,0	у 5,3 р.б
болгари	204,6	0,4	0,5	87,5
угорці	156,6	0,3	0,4	96,0
румуні	151,0	0,3	0,3	112,0
поляки	144,1	0,3	0,4	65,8
євреї	103,6	0,2	0,9	21,3
вірмени	99,9	0,2	0,1	у 1,8 р.б
греки	91,5	0,2	0,2	92,9
татари	73,3	0,2	0,2	84,4
цигани	47,6	0,1	0,1	99,3
азербайджанці	45,2	0,1	0,0	122,2
грузини	34,2	0,1	0,0	145,3
німці	33,3	0,1	0,1	88,0
гагаузи	31,9	0,1	0,1	99,9
інші національності	177,1	0,4	0,4	83,9

Джерело: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/>

Таблиця 16.

**Мовний склад населення України
за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року**

	Вважали рідною мовою (%)			
	мову своєї національності	українську	російську	іншу мову
українці	85,2	х	14,8	0,0
росіяни	95,9	3,9	х	0,2
білоруси	19,8	17,5	62,5	0,2
молдавани	70,0	10,7	17,6	1,7
кримські татари	92,0	0,1	6,1	1,8
болгари	64,2	5,0	30,3	0,5
угорці	95,4	3,4	1,0	0,2
румуні	91,7	6,2	1,5	0,6
поляки	12,9	71,0	15,6	0,5
євреї	3,1	13,4	83,0	0,5

вірмени	50,4	5,8	43,2	0,6
греки	6,4	4,8	88,5	0,3
татари	35,2	4,5	58,7	1,6
цигани	44,7	21,1	13,4	20,8
азербайджанці	53,0	7,1	37,6	2,3
грузини	36,7	8,2	54,4	0,7
німці	12,2	22,1	64,7	1,0
гагаузи	71,5	3,5	22,7	2,3
інші національності	32,6	12,5	49,7	5,2

Джерело: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/language/>

Завдання 2. Побудувати картограму (на контурній карті або за допомогою <https://www.datawrapper.de/>) найбільш поширених мов світу за даними таблиці 3. Студенти виконують завдання за варіантами: 1й варіант (англійська мова) - студенти за списком в журналі з №№ 1-5; 2й варіант (французька, німецька та португальська мови) - №№ 6- 10; 3й варіант (арабська та іспанська мови) - №№ 11-15. Ті країни, де офіційними (державними) є декілька з перелічених мов, виділити окремо.

Таблиця 17.

Найбільш поширені мови

Мова	Кількість країн	Країни, де мова є державною або офіційною
Англійська мова	57	Велика Британія, Ірландія, Сполучені Штати Америки, Канада, Австралія, Нова Зеландія, Папуа Нова Гвінея, Індія, Пакистан, Мальта, Південно-Африканська Республіка, Об'єднані Арабські Емірати, Сінгапур, Філіппіни, Ямайка, Барбадос, Беліз, Антигуа і Барбуда, Сент-Вінсент і Гренадини, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Багамські Острови, Гренада, Домініка, Тринідад і Тобаго, Гаяна, Вануату, Кірибаті, Маршаллові Острови, Науру, Палау, Самоа, Сейшельські острови, Соломонові Острови, Тонга, Тувалу, Федеративні Штати Мікронезії, Фіджі, Ботсвана, Гамбія, Гана, Замбія, Зімбабве, Камерун, Кенія, Лесото, Ліберія, Маврикій, Малаві, Намібія, Нігерія, Руанда, Есватіні, Судан, Південний Судан, Сьєрра-Леоне, Уганда

Французька мова	30	Франція, Швейцарія, Бельгія, Канада, Люксембург, Монако, Гаїті, Бенін, Буркіна-Фасо, Бурунді, Габон, Гвінея, Джибуті, Екваторіальна Гвінея, Камерун, Республіка Конго, Демократична Республіка Конго, Коморські Острови, Кот-д'Івуар, Маврикій, Мадагаскар, Малі, Нігер, Руанда, Сенегал, Того, Центральноафриканська Республіка, Чад, Сейшельські острови, Вануату
Арабська мова	25	Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати, Бахрейн, Ємен, Ірак, Йорданія, Катар, Кувейт, Ліван, Оман, Сирія, Єгипет, Алжир, Туніс, Марокко, Лівія, Джибуті, Еритрея, Коморські Острови, Мавританія, Сомалі, Судан, Чад, Палестинська держава, Ізраїль
Іспанська мова	20	Іспанія, Мексика, Аргентина, Чилі, Болівія, Венесуела, Еквадор, Колумбія, Парагвай, Перу, Уругвай, Куба, Гватемала, Гондурас, Коста-Рика, Нікарагуа, Панама, Сальвадор, Домініканська Республіка, Екваторіальна Гвінея
Португальська мова	9	Португалія, Бразилія, Ангола, Гвінея-Бісау, Екваторіальна Гвінея, Кабо-Верде, Мозамбік, Сан-Томе і Принсіпі, Східний Тимор
Німецька мова	6	Німеччина, Австрія, Швейцарія, Бельгія, Люксембург, Ліхтенштейн

Заняття № 12 (семінар).

Расовий, етнічний та релігійний склад населення.

Питання семінару:

1. Поняття раси, їх види, основні та перехідні міжрасові форми.
2. Поняття етносу, його ознаки та етапи формування
3. Мовні підгрупи, групи і сім'ї. Лінгвістична класифікація народів
4. Географічна класифікація етносів та держав (мононаціональні та багатонаціональні, за адміністративно-територіальним устроєм тощо)
5. Релігійний склад населення.
6. Освітній склад населення.
7. Поняття та показники шлюбу, шлюбності та сімейного складу населення
8. Географія та тенденції розвитку шлюбно-сімейних відносин

Література:

1. Гудзеляк І. Географія населення: Навчальний посібник. — Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. — 232 с. + іл.
2. Дністрянський М.С. Етнографія України: Навчальний посібник. — Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. — 232 с.
3. Етнологія: навч. посіб. / В. В. Утвенко. — К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2017. — 244 с. — Бібліогр.: с. 233–243.
<https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/etnologi.pdf>
4. Муромцева Ю.І. Демографія: навчальний посібник. - К.: Кондор, 2006. - 300 с.
5. Офіційна сторінка Всеукраїнського перепису населення
<http://www.ukrcensus.gov.ua/>

Запитання для самоперевірки:

1. Раси, їх види, виникнення і поширення.
2. Етнос, народність, народ, нація – їх виникнення та етнічні процеси у світі
3. Мови, їх класифікація, поширення у світі, зв'язок з поняттям нації
4. Релігії світу та релігійна структура населення, особливості їх вивчення.
5. Причини виникнення рас та їх змішання
6. Які є найпоширеніші мови світу?
7. Що таке мононаціональна та багатонаціональна країна?
8. Чим відрізняються плем'я, народність і народ (нація)?
9. Наскільки точно вимірюють релігійну структуру населення?

5. Засоби діагностики успішності навчання

1. *Види контролю*/ Оцінювання якості знань студентів здійснюється шляхом поточного, модульного, підсумкового (семестрового) контролю за 100-бальною шкалою оцінювання. Поточний контроль реалізується у формі опитування, виконання практичних завдань, виступів на семінарських заняттях, контролю засвоєння навчального матеріалу, правильності виконання самостійних завдань.

2. *Форми контролю*. Форми участі студентів у навчальному процесі, які підлягають поточному контролю: усна відповідь; доповнення, запитання до того, хто відповідає, рецензія на виступ; участь у дискусіях, інтерактивних формах організації заняття; виконання практичних завдань, письмові завдання (тестові, контрольні роботи); самостійне опрацювання тем; систематичність роботи на семінарських та практичних заняттях, активність під час обговорення питань; підготовка тез доповіді на студентську науково - практичну конференцію або виконання індивідуального науково-дослідного (практичного) завдання. Критеріями оцінювання є: при усних відповідях: повнота ро риття питання; логіка викладання матеріалу, культура мови; використання основної та додаткової літератури; аналітичні міркування, уміння робити порівняння, висновки; уміння аналізувати теоретичні проблеми з урахуванням світової та вітчизняної практики; при виконанні письмових завдань: повнота ро риття питання, аргументованість і логіка викладення матеріалу, використання літературних джерел, законодавчих актів, прикладів та фактичного матеріалу тощо; цілісність, системність, логічність, уміння формулювати висновки; акуратність оформлення письмової роботи. Максимальна оцінка знань студента під час навчальних занять за кожену тему, виконанні завдань для самостійної роботи, підготовці індивідуальних робіт – 4 бали. Максимальна оцінка студента за підготовку тез доповіді та участь у студентській науково-практичній конференції або виконання індивідуального науково-дослідного (практичного) завдання – 10 балів. До модульних контрольних робіт (МКР) допускаються всі студенти незалежно від результатів поточного контролю. Дві МКР передбачено за результатами вивчення тем розділу 1 і розділу 2. Для проведення модульного контролю розроблено модульні контрольні завдання. Варіанти завдань для модульного контролю є рівнозначні за трудомісткістю. За виконання завдань модульного контролю студент отримує контрольну модульну оцінку, максимальна кількість балів якої складає 5. Студент, який не з'явився на модульний контроль (незалежно від причини), має право один раз повторно пройти модульний контроль у визначені викладачем терміни під час поточних консультацій. Проведення підсумкового контролю успішності навчання здійснюється у формі усного заліку, за який студент може отримати максимально 40 балів. Загальна підсумкова оцінка з дисципліни (максимум 100 балів) визначається як сума балів поточного і модульного контролю (максимум 60 балів) та результатів усного заліку (максимум 40 балів). У випадку отримання менше 60 балів за результатами загального підсумкового контролю, студент обов'язково здійснює перескладання для ліквідації академічної заборгованості.

Критерії оцінювання знань здобувачів

Поточне тестування та самостійна робота									Іспит	Сума
Змістовий модуль №1				Змістовий модуль № 2						
T1-2	T3	T4	МКР	T5	T6-7	T8	МКР	індз	40	100
6	6	8	5	6	8	6	5	10		

Шкала відповідності оцінок

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Значення оцінки
90-100	Здобувач вищої освіти вміє цілком самостійно засвоїти інформацію з різних джерел, логічно та творчо викласти її, застосовуючи соціально-економічну й географічну термінологію; ґрунтовно висловлюватися та дискутувати на відповідні теми, запропоновувати проблемне питання або задачу для розгляду та вирішити їх; застосовувати набуті знання для вирішення життєвих ситуацій.
74-89	Здобувач вищої освіти може самостійно, логічно висвітлити окреме питання в межах курсу; зіставляти, систематизувати інформацію, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, складати структурно- логічні схеми, таблиці, графіки, картограми; користуватися самостійно додатковими джерелами географічної інформації, формулювати та аргументувати власну точку зору.
60-73	Здобувач вищої освіти може самостійно відтворити певну частину навчального матеріалу теми, здатний відтворити визначення основних понять курсу відповідно до тексту підручника або пояснити їх на прикладах, за допомогою зовнішніх джерел може вирішити прості завдання, вміє користуватися під час відповіді графіками, схемами, картами, таблицями та ін.
35-59	Здобувач вищої освіти може усно відтворити окремі частини географічних процесів (відповідь з простих речень, правильне застосування економічних термінів).
0-34	Здобувач вищої освіти володіє матеріалом на елементарному рівні засвоєння, розпізнає одне з кількох запропонованих явищ, понять побутового рівня, відтворює деякі факти економічного змісту.

1. Самостійна робота.

Написання індивідуально-дослідного завдання

Виконується студентами протягом семестру. Індивідуальна робота передбачає підготовку реферату обсягом до 20-ти сторінок тексту, або презентації (не менше 25 слайдів), або контенту, розміщеному в інтернеті на власних (блогерських або ін.) платформах за наступними темами:

1. Географія населення як наука та її методологія.
2. Географія населення як наука про територіальну організацію і регіональні

- закономірності соціальних процесів.
3. Роль географії населення у вирішенні теоретичних і прикладних проблем суспільства. Місце географії населення в оточуючому світі.
 4. Розвиток географії населення в Україні. Основні етапи історичного розвитку наукової думки.
 5. Еволюція уявлень про географічний простір діалектика розвитку геосистем в просторі і часі.
 6. Види і типи соціально-географічних досліджень. Соціологічні дослідження і суспільна практики.
 7. Методика вибірки та інформаційного забезпечення соціально-демографічних досліджень.
 8. Розробка анкет і паспортів населених пунктів (регіонів).
 9. Формування реєстрів населення України. Досвід зарубіжних країн світу.
 10. Поняття і типи відтворення населення.
 11. Основні фактори, що впливають на розвиток народонаселення.
 12. Динаміка і розміщення населення Проблеми історичних та неісторичних народів.
 13. Природний рух населення. Народжуваність, смертність, природний приріст.
 14. Вікова структура населення. Типи демографічної структури за Зундбергом.
 15. Молодь як соціально-демографічна група, її соціальні функції, позиції, протиріччя розвитку.
 16. Статевий склад населення. Соціальні функції статей.
 17. Сімейний склад населення. Структура сім'ї та її функції. Фактори, які впливають на стабільність сім'ї.
 18. Якість шлюбів. Тенденції розвитку шлюбно-сімейних відносин.
 19. Теорії і концепції народонаселення Закон народонаселення Г. Мальтуса.
 20. Концепція демографічного переходу
 21. Соціально-демографічна політика та її регіональні особливості.
 22. Проблеми розвитку народонаселення.
 23. Соціальна нерівність. Теорії соціальної стратифікації.
 24. Освітня структура населення.
 25. Релігійний склад населення
 26. Соціально-професійна структура.
 27. Соціальні групи. Соціальна стратифікація українського суспільства.
 28. Глобальна концепція людського розвитку.
 29. Оцінка рівнів людського розвитку і його регіональний вимір.
 30. Розвиток людських ресурсів. Проблеми людського розвитку в Україні.
 31. Людський потенціал. Перспективи сталого розвитку людини.
 32. Племена, народності, нації.
 33. Раси і расовий склад населення.
 34. Етнічні групи, їх основні ознаки, умови формування і розвитку.
 35. Етногенез. Нація як суб'єкт суспільного життя.

36. Національні відносини: теорія і практика.
37. Сучасний стан національних відносин в Україні, його історичні коріння і новітні процеси.
38. Світові мови. Мовне питання в Україні.
39. Сутність системи розселення. Форми і фактори розселення.
40. Основні поняття розселення. Концепції розселення.
41. Регіональні системи розселення і оцінка їх соціальної ефективності. Села. Міста. Агломерації. Конурбації. Мегалополіси.
42. Типи поселень. Міське розселення, його суть і особливості.
43. Сільське розселення і його форми.
44. Тенденції розвитку урбанізації.
45. Міграція як соціальний процес, її види і функції.
46. Проблеми свободи переміщення людей. Концепції міграції.
47. Фактори і динаміка міграції. Інтенсивність міграційних потоків.
48. Тенденції міграції. Концепції регулювання міграції у відповідності з політичними, етнічними, соціально-культурними критеріями, проблема нелегалів.
49. Проблема біженців. Основні їх потоки й регіони вибуття і прибуття.
50. Внутрішньо переміщені особи в Україні як результат російської агресії в Україні 2014 – 2022 рр.
51. Міграції населення в результаті російсько-української війни 2022 року.
52. Ринок праці. Проблеми-зайнятості і безробіття.
53. Трудові конфлікти і страйки. Соціальні аспекти збалансованості робочих місць і робочої сили.
54. Географія світових релігій.
55. Глобальні проблеми соціально-політичні, соціально-економічні, соціально-демографічні.
56. Проблеми війни і миру. Проблеми хвороб, голоду, сталого розвитку людини. Конфлікти і війни в сучасному світі.
57. Сутність і зміст соціального управління. Суспільний розвиток і соціальні системи як об'єкт управління.
58. Програмно-цільовий і комплексний підхід в соціальному управлінні.

7. Форма підсумкового контролю успішності навчання – *іспит*

Питання до іспиту

1. Предмет, метод і завдання географії населення
2. Становлення і розвиток географії населення
3. Географія населення в системі наук
4. Історія обліку населення у світі
5. Історія переписів населення на території України
6. Сучасні переписи населення: програми та методи проведення
7. Вибіркові обстеження населення
8. Поточний облік населення
9. Реєстри населення в Україні й світі.
10. Показники чисельності і природного руху населення
11. Вивчення структури (складу населення)
12. Демографічний склад населення
13. Шлюбно-сімейний склад населення
14. Поняття і види відтворення населення
15. Географія народжуваності
16. Географія смертності
17. Епідеміологічний перехід та його вплив на відтворення населення
18. Географія шлюбності та розлучуваності
19. Показники відтворення населення
20. Теорії та концепції відтворення населення
21. Поняття якості та рівня життя населення
22. Показники якості та рівня життя населення
23. Трудовий потенціал населення і робоча сила
24. Освітній склад населення
25. Поняття, причини і види міграцій.
26. Вплив міграції на населення
27. Основні напрямки міграційних потоків у світі
28. Міграції в Україні.
29. Міграційна політика держави.
30. Поняття розміщення і розселення населення
31. Густина розміщення населення
32. Фактори розселення населення
33. Системи розселення населення
34. Міське населення світу
35. Урбанізація, її розвиток і вплив на суспільство
36. Форми сільського розселення
37. Поняття раси та расогенезу
38. Расовий склад населення світу
39. Етнос та етнічні процеси
40. Мови світу та мовний склад населення
41. Національний склад населення світу
42. Релігійний склад населення світу

8. Інформаційні джерела та література для вивчення дисципліни

9.1. Базова

1. Гудзеляк І.І. Географія населення : навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 130 с.
2. Круль В.П. Ретроспективна географія з основами етнографії: навчальний посібник. – Чернівці: Родовід, 2014. – 158–277.
3. Мезенцева, Н. І. Економічна і соціальна географія України / Н. І. Мезенцева, К. В. Мезенцев :навчально-методичний посібник. – К. : Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2010. – 239 с.
4. Муромцева Ю.І. Демографія. Навчальний посібник Київ: Кондор, 2006.- 300с.
5. Сюткін С.І. Географія населення : навч. посібник. Суми: ВПП «Фабрика друку», 2015. 128 с.
6. Dorrell, David; Henderson, Joseph; Lindley, Todd; and Connor, Georgeta, "Introduction to Human Geography (2nd Edition)" (2019). Geological Sciences and Geography Open Textbooks. 2. <https://oer.galileo.usg.edu/geo-textbooks/2>

9.2. Допоміжна

1. Дністрянський М.С. Етнографія України: Навчальний посібник. – Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 232 с.
2. Дністрянський М.С. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики. – Львів, 2006.
3. Доценко А.І., Зінич В.Т. та ін. Регіональне розселення в Україні: стан та прогноз. – К., 2007.
4. Заставний Ф.Д. Економічна і соціальна географія України. Підручник для 9 класу середньої загальноосвітньої школи. / Ф.Д. Заставний – К.: Вища школа, 2004 с.
5. Людський розвиток в Україні: можливості та напрями соціальних інвестицій / За ред. Е.М. Лібанової. – К., 2006.
6. Масляк П.О. Географія України. – К., 2000.
7. Муромцева Ю.І. Внутрішньо переміщені особи в Україні та їх вплив на ринок праці регіону «Економіка»: Збірник наукових праць /За заг. ред. акад. АПН України І.Ф. Прокопенка. - Харків: ХНПУ , 2015.-Вип.15.-200 с.- С.69- 77.
8. Муромцева Ю.І. Статистична оцінка й прогноз закономірностей формування трудового потенціалу населення в перехідний період. Автореф. дис. канд. екон. наук.- К.- 2002.- 20с.
9. Пістун М.Д., Мезенцев К.В., Тьорло В.О. Регіональна політика в Україні: суспільно-географічний аспект. – К., 2004.
- 10.Прокопенко І.Ф., Євдокимов В.І. та ін. Харків–моя мала Батьківщина: Навчальний посібник з народознавства Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди / за ред. І.Ф.Прокопенка. – Вид.2-е, випр. і доп. – Х.:ОВС, 2003.– с.95-100
- 11.Руденко В.П. Довідник з географії ПРП України. – К., 1998
- 12.Семененко В.І., Радченко Л.О. Історія України. – Х., 2000.

7. Хомра О.У., Ожеван М.А., Петрова Т.П., Нагорний В.І., Примак О.Г. Трудова міграція громадян України. Біла книга. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2006. – 201 с.
13. Шаблій О.І. Соціально-економічна географія України. - Львів, 2005
8. Юрківський В.М. Регіональна економічна і соціальна географія. Зарубіжні країни. – К.: Либідь, 2000. – 416 с.

9.3. Інформаційні ресурси

Державна служба зайнятості. <http://www.dcz.gov.ua/control/uk/index>
 Державна служба статистики. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
 Економіка України. <http://www.economy.com.ua/>
 Економіка України. Політико-економічний журнал. www.nbuuv.gov.ua
 Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В.Птухи
<http://www.idss.org.ua/>
 Карти світу <http://nationalgeographic.com>
 Карти України <http://www.ukrmap.com.ua>
 Матеріали перепису населення України 2001 року.
<http://www.ukrcensus.gov.ua>
 Міжнародна організація з міграції (МОМ) <http://www.iom.org.un>
 Міжнародна організація праці (МОП) <http://www.ilo.org.un>
 Організація Об'єднаних Націй <http://www.un.org>
 Сайт Міністерства охорони здоров'я України: <http://moz.gov.ua/>
 Світова книга фактів <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/docs/>
 Світовий банк <http://web.worldbank.org>
 Статистика захворюваності та тривалості життя у світі:
<http://www.worldlifeexpectancy.com/>
 Статистичні порівняння рівня життя у великих містах світу
<https://www.numbeo.com>
 Український центр суспільних даних <https://socialdata.org.ua/>
 Цілі сталого розвитку в Україні <http://sdg.org.ua/>

10. МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ/МОДУЛЯ

Вивчення курсу вимагає використання загальнонавчаних програм Microsoft Office, комп'ютерний клас з доступом до мережі Internet для користування картографічними та інформаційними матеріалами, проектор, платформа дистанційної освіти Moodle. Методичне забезпечення: програма навчальної дисципліни (електронний та друкований варіанти); опорний конспект лекцій (електронний та друкований варіанти); план практичних і семінарських занять дисципліни (електронний та друкований варіанти); методичні рекомендації і завдання для самостійного вивчення дисципліни і індивідуальних завдань (електронний та друкований варіанти); навчально-методичний посібник електронний та друкований варіанти), комплекти тестових та контрольних завдань.

Зайняте населення за видами економічної діяльності у 2012-2020 роках

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Сільське, лісове та рибне господарство	3308,5	3389,0	3091,4	2870,6	2866,5	2860,7	2937,6	3010,4	2721,2
Промисловість	3236,7	3170,0	2898,2	2573,9	2494,8	2440,6	2426,0	2461,5	2358,6
Будівництво	836,4	841,1	746,4	642,1	644,5	644,3	665,3	699,0	664,4
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	4160,2	4269,5	3965,7	3510,7	3516,2	3525,8	3654,7	3801,3	3648,7
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	1150,9	1163,6	1113,4	998,0	997,2	991,6	995,1	999,0	975,2
Тимчасове розміщення й організація харчування	326,7	328,9	309,1	277,3	276,7	276,3	283,0	304,0	285,4
Інформація та телекомунікації	297,9	299,9	284,8	272,9	275,2	274,1	280,3	289,2	283,7
Фінансова та страхова діяльність	315,8	306,2	286,8	243,6	225,6	215,9	214,0	211,6	212,5
Операції з нерухомим майном	322,2	314,3	286,1	268,3	255,5	252,3	259,4	259,7	251,2
Професійна, наукова та технічна діяльність	504,1	493,6	456,0	422,9	428,1	415,8	437,9	421,6	418,2
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	343,9	343,3	334,3	298,6	304,3	297,9	304,3	317,9	304,6
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	1003,6 ²	962,3	959,5 ²	974,5 ²	973,1	979,7	939,3	870,5 ²	901,9 ²
Освіта	1633,2	1611,2	1587,7	1496,5	1441,4	1423,4	1416,5	1388,7	1394,9
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1181,4	1171,8	1150,5	1040,7	1030,4	1013,6	995,4	974,2	935,4
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	225,6	226,5	221,2	207,9	201,6	199,8	196,9	197,6	196,0
Інші види економічної діяльності	414,3	423,0	382,2	344,7	345,8	344,6	355,2	372,1	363,4

Основні показники ринку праці (2010-2019)¹

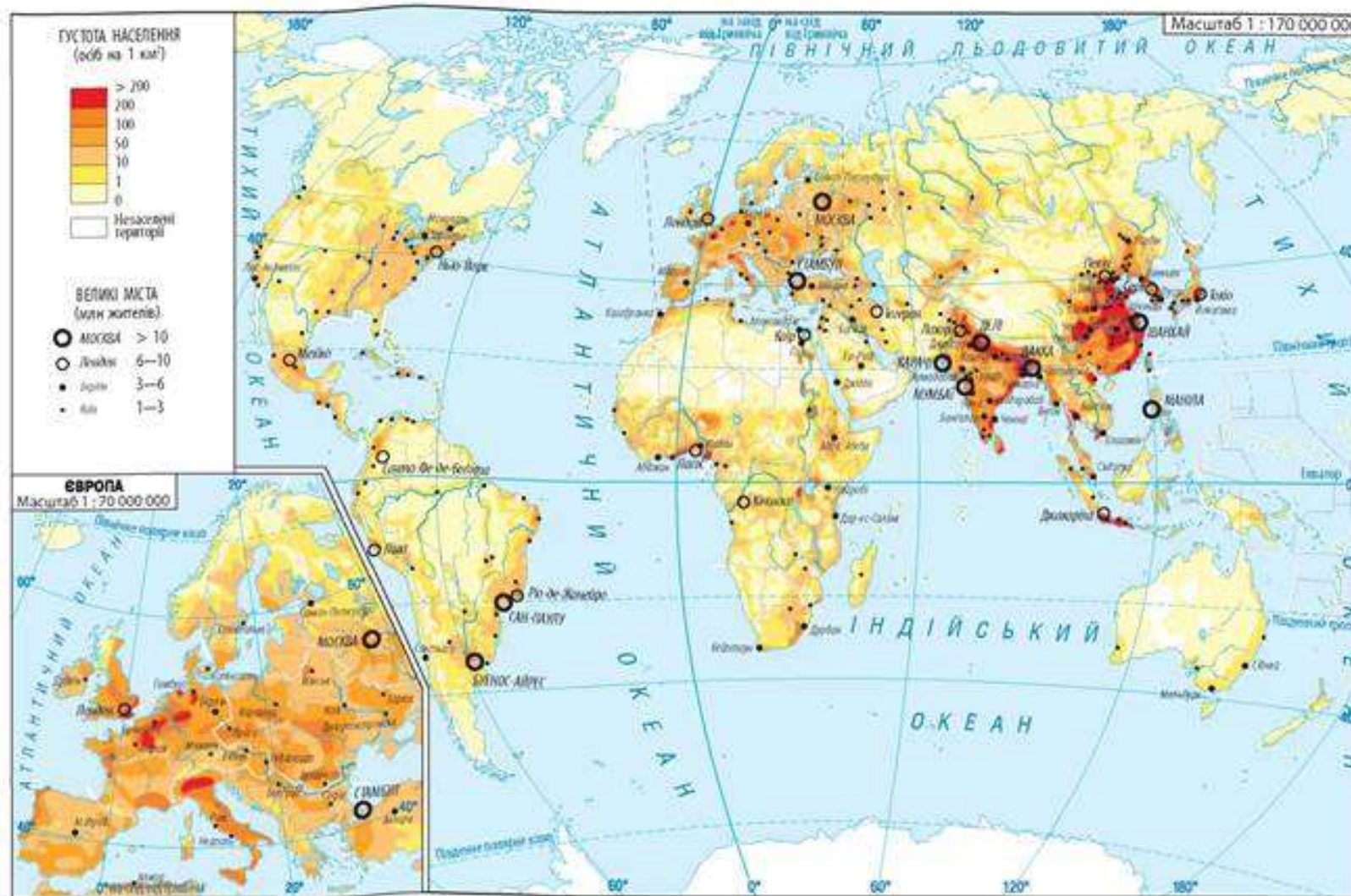
	Робоча сила				у тому числі							
	у віці 15-70 років		працездатного віку		зайняте населення				безробітне населення (за методологією МОП)			
	у середньому, тис.осіб	у % до населення відповідної вікової групи	у серед- ньому, тис.осіб	у % до населення відповідної вікової групи	у віці 15-70 років		працездатного віку		у віці 15-70 років		працездатного віку	
					у середньому, тис.осіб	у % до населення відповідної вікової групи	у середньому у, тис.осіб	у % до населення відпов- ідної вікової групи	у середньо- му, тис.осіб	у % до робочої сили відповідн- ої вікової групи	у середньому, тис.осіб	у % до робочої сили відповідної вікової групи
2010	20 894,1	63,6	19 164,0	71,9	19 180,2	58,4	17 451,5	65,5	1 713,9	8,2	1 712,5	8,9
2011	20 893,0	64,2	19 181,7	72,6	19 231,1	59,1	17 520,8	66,3	1 661,9	8,0	1 660,9	8,7
2012	20 851,2	64,5	19 317,8	72,9	19 261,4	59,6	17 728,6	66,9	1 589,8	7,6	1 589,2	8,2
2013	20 824,6	64,9	19 399,7	72,9	19 314,2	60,2	17 889,4	67,3	1 510,4	7,3	1 510,3	7,8
2014	19 920,9	62,4	19 035,2	71,4	18 073,3	56,6	17 188,1	64,5	1 847,6	9,3	1 847,1	9,7
2015	18 097,9	62,4	17 396,0	71,5	16 443,2	56,7	15 742,0	64,7	1 654,7	9,1	1 654,0	9,5
2016	17 955,1	62,2	17 303,6	71,1	16 276,9	56,3	15 626,1	64,2	1 678,2	9,3	1 677,5	9,7
2017	17 854,4	62,0	17 193,2	71,5	16 156,4	56,1	15 495,9	64,5	1 698,0	9,5	1 697,3	9,9
2018	17 939,5	62,6	17 296,2	72,7	16 360,9	57,1	15 718,6	66,1	1 578,6	8,8	1 577,6	9,1
2019	18 066,0	63,4	17 381,8	74,0	16 578,3	58,2	15 894,9	67,6	1 487,7	8,2	1 486,9	8,6

Кількість прибулих, вибулих за регіонами України у 2021 році ¹

	Середня чисельність наявного населення у 2021 році, осіб	Кількість прибулих, осіб	Кількість вибулих, осіб	Сальдо міграції, осіб	Масштаб (обсяг) міграції, осіб	Коефіцієнт прибуття, ‰	Коефіцієнт вибуття, ‰	Відносне сальдо міграції, ‰	Коефіцієнт рухливості (обсягу міграцій), ‰
Україна	41377845	476925	455664						
Вінницька	1519319	16268	18726						
Волинська	1024376	11487	11887						
Дніпропетровська	3119260	30109	30392						
Донецька	4079826	15119	20407						
Житомирська	1187263	16620	17948						
Закарпатська	1247302	6700	6536						
Запорізька	1652489	13302	15209						
Івано-Франківська	1356466	14499	13741						
Київська	1791805	57336	27242						
Кіровоградська	911920	9238	12182						
Луганська	2112121	5722	9099						
Львівська	2487942	27940	27107						
Миколаївська	1100107	9800	12014						
Одеська	2359749	30819	24392						
Полтавська	1361906	20296	20007						
Рівненська	1145120	15656	16991						
Сумська	1044612	12809	15110						
Тернопільська	1026138	12773	12056						
Харківська	2616398	42521	37820						
Херсонська	1009153	8729	10802						
Хмельницька	1236308	16717	16850						
Черкаська	1169505	14531	15927						
Чернівецька	893511	7713	7282						
Чернігівська	968008	11073	12522						
м.Київ	2957241	49148	43415						

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях. Дані попередні.

Густота населення світу

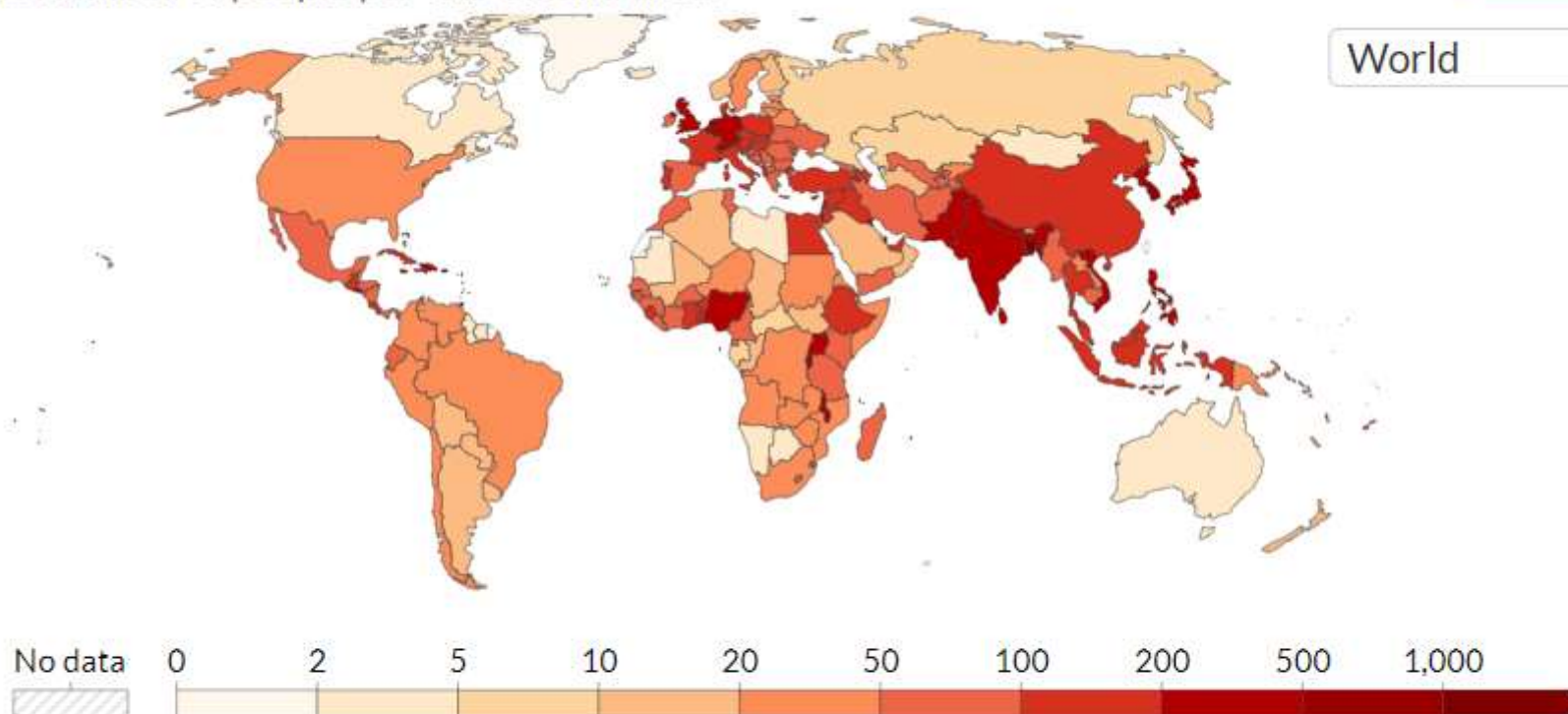

Густота населення по країнах світу.

Population density, 2022
The number of people per km² of land area.

World

Source: FAO via World Bank (2021); Gapminder (v6); HYDE (v3.2); UN (2022)
OurWorldInData.org/world-population-growth • CC BY

► 10,000 BCE ————— ○ 2100

Дані: <https://ourworldindata.org/grapher/population-density?time=2022>

Навчальне електронне видання

Укладач:
Муромцева Юлія Ігорівна

**Методичні рекомендації
до курсу “Географія населення”
для студентів спеціальності
014.07 Середня освіта (Географія) всіх форм навчання**

**Відповідальний за випуск Зеленько О.О.
Комп’ютерна верстка: Муромцева Ю.І.
Коректор: Муромцева Ю.І.**

Відповідальність за дотримання вимог академічної доброчесності несуть автори

Підписано до друку 10.03.2023
Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 2,1
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
Україна, 61002, м. Харків, вул. Алчевських, 29